

MICHAŁ JEZNACH

ROLA PROKURATORA W OGŁĘDZINACH
I OTWARCIU ZWŁOK

Ogłędziny zwłok są określane w literaturze jako czynność złożona, gdyż oprócz organu procesowego, który jest głównym jej podmiotem, bierze udział także biegły – lekarz, którego udział jest wręcz niezbędny. Ogłędziny zwłok to zarówno czynność procesowa, jak i kryminalistyczna. Jej kryminalistyczny charakter wynika z tego, że przy jej przeprowadzaniu często wykorzystuje się środki i metody techniczne, wypracowane właśnie przez kryminalistykę. Ma to znaczenie przy ujawnianiu i zabezpieczaniu śladów kryminalistycznych widocznych na zwłokach¹. Kryminalistyczny charakter ogłędzin wynika także z tego, że wszelkich niezbędnych w tym zakresie czynności dokonuje człowiek za pomocą zmysłów oraz z wykorzystaniem środków technicznych².

Za procesowym charakterem ogłędzin zwłok przemawia to, że podmiotem dokonującym tej czynności jest organ procesowy. W postępowaniu przygotowawczym czynności tej może dokonać jedynie prokurator wraz z udziałem biegłego lekarza, Policja może to uczynić tylko w wypadkach nie cierpiących zwłoki, po czym niezwłocznie musi powiadomić prokuratora (art. 209 § 2 k.p.k.). Wiąże się to z potrzebą zaplanowania niezbędnych czynności w sprawie, wyboru odpowiednich środków technicznych, konieczności obecności innych osób itp. Niezmiernie ważna jest współpraca pomiędzy prokuratorem a organami Policji od samego początku – uzyskania zawiadomienia o przestępnym spowodowaniu śmierci aż do końca, tj. rozstrzygnięcia sprawy.

W tym przypadku udział biegłego jest również niezbędny ze względu na wagę tej czynności. Organ procesowy powinien robić wszystko, aby pozyskać obiek-

¹ M.A. Wasilewska, *Ogłędziny zwłok jako czynność procesowo-kryminalistyczna: regulacje i kontrowersje w polskim prawie procesowym dawniej i dziś*, (w:) *Czynności procesowo-kryminalistyczne w polskich procedurach. Materiały z konferencji naukowej i IV Zjazdu Katedr Kryminalistyki*, Toruń 5–7 maja 2004 r., (red.) V. Kwiatkowska-Darul, Toruń 2004, s. 170.

² R. Kurek, *Rola prokuratora w czynnościach procesowo-kryminalistycznych ogłędzin zwłok na wybranych przykładach z praktyki*, (w:) *Czynności procesowo-kryminalistyczne w polskich procedurach. Materiały z konferencji naukowej i IV Zjazdu Katedr Kryminalistyki*, Toruń 5–7 maja 2004 r., (red.) V. Kwiatkowska-Darul, Toruń 2004, s. 179.

tywne dowody niezbędne do tego, aby stwierdzić, że wszystkie ustalenia w sprawie są prawdziwe³. Wynika to przede wszystkim z głównych zadań nałożonych przez ustawodawcę na prokuraturę, którymi są strzeżenie praworządności oraz czuwanie nad ściganiem przestępstw (art. 2 ustawy z dnia 20 czerwca 1985 r., o prokuraturze⁴). Prokurator jest nie tylko prowadzącym, ale i nadzorującym postępowanie przygotowawcze (art. 3 ust 1 pkt. 1 ustawy o prokuraturze) i w związku z tym swą postawą i działaniem powinien zawsze dążyć do realizacji zasad państwa prawa⁵.

W art. 209 § 1 k.p.k. pojęcie „ogłędzin” oraz „otwarcia zwłok” niesłusznie połączono funktorem zdaniowym „i”. Jest to błąd formalny, gdyż ogłędziny i otwarcie zwłok są dwiema różnymi czynnościami dowodowymi, a z przepisu wynika jednak, że obecność prokuratora jest obowiązkowa zarówno przy ogłędzinach jak i otwarciu zwłok⁶. W przepisie tym funktor zdaniowy „i” powinien być zastąpiony słowem „lub”, a decyzję w sprawie wyboru jednej z dwóch czynności procesowych powinien podejmować organ procesowy, ponieważ organ ten dokonuje ogłędzin, ustala ich bieg, postrzega zjawiska związane ze zdarzeniem, rejestruje je, następnie analizuje wszelkie spostrzeżenia, formułuje ewentualne wersje zdarzeń, w razie potrzeby modyfikuje „uprawdopodobniony” przebieg zdarzeń oraz w razie potrzeby szuka niezbędnych danych⁷. Celem tej czynności jest uzyskanie środków dowodowych dla procesu.

Ogłędziny zwłok dzielimy na zewnętrzne i wewnętrzne, tzw. sekcja zwłok. Ogłędzin zewnętrznych zwłok dokonuje się w miejscu ich znalezienia, ale także na stole sekcyjnym, przed ogłędzinami wewnętrznymi. Ogłędzin zwłok dokonuje prokurator, a w postępowaniu sądowym – sąd z udziałem biegłego lekarza, w miarę możliwości z zakresu medycyny sądowej. W wypadkach nie cierpiących zwłoki ogłędzin dokonuje Policja z obowiązkiem niezwłocznego powiadomienia prokuratora (art. 209 § 2 k.p.k.). W przepisie tym ustawodawca niewątpliwie wskazuje na dominującą rolę nie lekarza – eksperta, lecz prokuratora. Podzielał w tym miejscu pogląd często wyrażany w doktrynie, że jest to swego rodzaju fikcja⁸.

W sprawach o zabójstwo, katastrofę komunikacyjną i budowlaną oraz wypadki przy pracy ze skutkiem śmiertelnym organ procesowy osobiście kieruje ogłędzinami miejsca zdarzenia oraz w razie potrzeby dokonuje odtworzenia⁹.

³ K. Witkowska, *Wykorzystanie wyników ogłędzin w realizacji celów i zadań postępowania karnego*, WPP 2008, nr 4, s. 100.

⁴ Dz.U. z 2008 r., Nr 7, poz. 39 z późn. zm.

⁵ J. Gurgul, *Procesowo-kryminalistyczna pozycja prokuratora w ogłędzinach zwłok ludzkich (uwagi de legie lata i de legie ferenda)*, WPP 1999, nr 3–4, s. 89.

⁶ R.A. Stefański (w:) J. Bratoszewski, L. Gardocki, Z. Gostyński, S.M. Przyjemski, R.A. Stefański, S. Zabłocki, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. I, Warszawa 2004, s. 957.

⁷ R. Kurek, *Rola prokuratora...*, s. 179.

⁸ T. Tomaszewski, *Biegły i jego opinia w nowym kodeksie postępowania karnego*, PiP 1998, nr 5, s. 37.

⁹ § 183 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 marca 2010 r., Regulamin wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury, Dz.U. Nr 49, poz. 296, zwany dalej Regulaminem.

Ważniejszą rolę prokurator pełni w oględzinach zewnętrznych zwłok, gdyż nadzoruje te czynności, kieruje nimi, natomiast w sekcji, decydującą rolę pełni biegły lekarz. W większości przypadków bywa tak, że prokurator przybywa na miejsce znalezienia zwłok jako jeden z ostatnich podmiotów uczestniczących w oględzinach wtedy, gdy w miejscu znalezienia zwłok są już funkcjonariusze policji, służba medyczna, a także osoby postronne. Prokurator przejmuje wtedy kierownictwo nad pracami i żąda przedstawienia dotychczasowych ustaleń¹⁰. Należy także pamiętać, aby jak najskuteczniej ograniczyć obecność osób niepożądanych, gdyż obecność ta może doprowadzić do zatarcia śladów. Miejsce to należy zabezpieczyć do czasu przybycia specjalistów posiadających wiedzę z zakresu kryminalistyki¹¹. Aby uniknąć niepożądanych trudności, prokurator powinien posiadać chociaż podstawową wiedzę z zakresu medycyny sądowej, ale także i kryminalistyki, gdyż kwestie związane z zaistniałymi trudnościami często pozostawia się do rozstrzygnięcia biegłym. Brak wiedzy z tych dziedzin widoczny jest często w miejscu znalezienia zwłok, podczas dokonywania oględzin zewnętrznych, ale także podczas dokonywania oględzin wewnętrznych zwłok. Dlatego też obowiązkiem organu procesowego jest ustalenie przyczyny śmierci, a sekcja zwłok jedynie ustala jej mechanizm¹². Rola prokuratora sprowadza się głównie do tego, że w obu przypadkach (oględzin i sekcji zwłok) powołuje biegłego, niezwłocznie po zebraniu materiału dowodowego potrzebnego do wydania opinii (§ 169 Regulaminu). W postanowieniu o powołaniu biegłego prokurator określa materiały przekazane biegłemu w celu wydania opinii, w sposób umożliwiający ich identyfikację (§ 170 pkt. 1 Regulaminu). W razie przekazania biegłemu materiałów nieokreślonych w postanowieniu o powołaniu biegłego lub udzielenia dodatkowych informacji prokurator sporządza notatkę urzędową z wyszczególnieniem zakresu udostępnionego biegłemu materiału dowodowego (§ 170 pkt. 2 Regulaminu). Prokurator kieruje tokiem prac biegłego, zaznajamiając go z wynikami prowadzonego postępowania, niezbędnymi do wydania opinii, a w razie potrzeby, stosownie do wyników badań, może zmienić zakres opinii lub postawionych pytań (§ 171 pkt. 1 Regulaminu). Po otrzymaniu opinii prokurator niezwłocznie zapoznaje się z jej treścią. Jeżeli opinia jest niepełna, prokurator zleca jej uzupełnienie, a jeżeli opinia jest niejasna – prokurator osobiście dokonuje czynności zmierzających do jej wyjaśnienia (§ 171 pkt. 2 Regulaminu). Podejmując decyzję o przyznaniu biegłemu należności, prokurator ocenia, czy opinia jest pełna i jasna oraz sporządzona w sposób rzetelny, a nadto czy jest oparta na prawidłowych przesłankach, odpowiada aktualnemu stanowi wiedzy w danej dziedzinie i czy jest zgodna z zasadami logicznego rozumowania. Wynagrodzenie biegłego może ulec obniżeniu, jeżeli opinia jest wadliwa, niezgodna z postanowieniem prokuratora lub

¹⁰ J. Zientek (red), *Metodyka prowadzenia postępowań przygotowawczych w niektórych kategoriach przestępstw*, Warszawa 2003, s. 277.

¹¹ R. Kurek, *Rola prokuratora...*, s. 180.

¹² R. Kurek, *Otwarcie zwłok jako czynność procesowa*, Prok. i Pr. 2005, nr 10, s. 140.

została złożona ze znacznym nieusprawiedliwionym opóźnieniem (§ 171 pkt. 3 Regulaminu).

Wedle zasad kryminalistyki, oględziny zwłok oraz miejsca ich znalezienia to czynności konieczne do przeprowadzenia, gdyż zawsze istnieje domniemanie, że sprawca zostawił po sobie ślady, które zostaną wykorzystane w procesie identyfikacji zwłok, badaniu przebiegu zdarzeń, jak również w ustaleniu sprawy. Ujawnione na miejscu zwłoki są poddawane szczegółowym oględzinom. Są one przeprowadzane przez biegłego lekarza sądowego i nie mogą zastąpić czynności procesowej, jaką są oględziny miejsca zdarzenia przeprowadzone przez organ procesowy. Organ procesowy powinien korzystać z pomocy konsultacyjnej biegłego medyka sądowego¹³. W związku z powyższym rola prokuratora w tym przypadku ogranicza się jednak tylko do asystowania¹⁴.

Trafnie jednak w doktrynie stwierdza się, że otwarcie zwłok, tzw. sekcja, jest odmienną czynnością, gdyż czynność ta jest czynnością biegłego, a prokurator lub sąd są zobowiązani w niej uczestniczyć¹⁵. Uczestnictwo to jednak nie może być bierne (przebywanie w pomieszczeniu w którym przeprowadzana jest sekcja), prokurator powinien bowiem uważnie obserwować czynności dokonywane przez biegłego¹⁶. Słusznie podnosi się w literaturze, że prokurator nie powinien sam zwalniać się z obowiązku uczestniczenia w tych czynnościach procesowych, gdyż jest to sprzeczne z przepisami procedury karnej¹⁷. Uczestniczący w oględzinach prokurator ma jedyną okazję, aby wzbogacić swoją wiedzę z zakresu medycyny sądowej, ponadto ma szansę, aby stawiać i ewentualnie modyfikować pytania zadawane biegłemu¹⁸. Ponadto organ procesowy posiada jedyną szansę, aby zweryfikować dotychczasowe ustalenia w sprawie, wynikające z przeprowadzonych dowodów, które mogą nie być do końca prawdziwe z powodu ułomności w zakresie postrzegania i odtwarzania faktów oraz różny sposób zaangażowania się stron procesowych w to, żeby uzyskać jak najwięcej korzyści procesowych¹⁹. Czynności związane z procesem oględzin zwłok należą jednak do czynności specyficznych i wymagają wiadomości specjalnych. W związku z tym główną rolę w nich odgrywa biegły²⁰. Biegły może niezwłocznie wyjaśnić organowi procesowemu wszelkie wątpliwości związane z daną sprawą.

Nieobecność prokuratora przy sekcji zwłok nie powinna „tamować” procesu, gdyż prokurator powinien być tylko „obecny”, natomiast prowadzącym jest

¹³ A. Bogusłowicz, *Kryminalistyczno-procesowe aspekty dowodów zmysłowych*, Prok. i Pr. 2004, nr 7–8, s. 136–137.

¹⁴ Według S. Waltoś, *Proces karny*, Warszawa 2003, s. 385.

¹⁵ F. Prusak, *Kodeks Karny. Komentarz*, t. 1, Warszawa 1999, s. 658.

¹⁶ P. Hofmański (w:) P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks Postępowania Karnego. Komentarz*, t. I, Warszawa 2004, s. 895.

¹⁷ R. Kurek, *Otwarcie zwłok...*, s. 133.

¹⁸ R. Kurek, *Rola prokuratora...*, s. 177–178.

¹⁹ K. Witkowska, *Wykorzystanie wyników oględzin...*, s. 101.

²⁰ R.A. Stefański, *Oględziny i otwarcie zwłok jako czynności procesowe*, Prok. i Pr. 2005, nr 3, s. 29.

lekarz. W orzecznictwie słusznie podnosi się, że „wprawdzie sekcja zwłok jest czynnością biegłego i w świetle art. 209 § 4 k.p.k., obowiązkowe w toku postępowania przygotowawczego jest w niej uczestnictwo prokuratora, niemniej jednak odstąpienie tegoż od udziału we wspomnianej czynności dowodowej, nie czyni jej nieważną, nie wstrzymuje jej biegu, czy też nie może stanowić jej dowodowej bezskuteczności, niwecząc dokonane przez biegłych w zgodzie z posiadaną wiedzą specjalistyczną wnioski, podlegające ocenie zgodnie z wymogami art. 7 i art. 201 k.p.k., i może stanowić dowód będący podstawą skazania oraz punkt wyjścia do dalszych opinii sądowo-lekarskich”²¹. W art. 209 § 4 k.p.k. ustawodawca stanowi o „obecności” prokuratora przy sekcji zwłok. „Obecność” i „udział” są to dwa różne stany. Kodeks postępowania karnego określa, że wszelkie protokoły podpisują wyłącznie osoby „biorące udział” w danej czynności (art. 150 § 1 k.p.k.). Z faktu obecności nie wynika przecież, że dana osoba bierze udział w danej czynności i nadto posiada formalnie kompetencje do spisania protokołu²². Wskazuje się, że uczestnictwo oznacza, poza obecnością, także i uważną obserwację czynności dokonywanych przez biegłego. Sama obecność – według mnie – nie jest wystarczająca²³, a tak twierdzi T. Grzegorzcyk i z jego twierdzeniem absolutnie się nie zgadzam²⁴.

W związku z powyższym, zgodnie z brzmieniem przytoczonych powyżej przepisów, należy przyjąć, że osoba „obecna” przy oględzinach, a niewątpliwie jest nią prokurator, nie może podpisywać protokołu, a także nie może powoływać protokolanta. Z drugiej strony jednak, również z wyżej wspomnianych przepisów, jasno wynika, że to prokurator jest głównym decydentem w przypadku oględzin i otwarcia zwłok i spisanie protokołu leży wyłącznie w jego gestii. Nikt nie może tego uczynić za niego²⁵. W ten sposób powstaje „błędne koło”.

W orzecznictwie trafnie twierdzi się, że określenie „biorący udział w czynności”, w przeciwieństwie do określenia „obecny w czasie tej czynności”, zakłada zawsze aktywność, która może skutkować wpływem tej osoby na przebieg czynności i dlatego ustawodawca zobowiązał taką osobę do złożenia podpisu. Aktualnie obowiązujący przepis art. 150 kodeksu postępowania karnego określa, że wszelkie protokoły podpisują wyłącznie osoby „biorące udział” w danej czynności²⁶.

Ponadto trafny jest również pogląd wyrażany w orzecznictwie, że niepodpisanie protokołu chociażby przez jedną z osób biorących udział w przeprowadzonej czynności procesowej, wymagającej spisania protokołu, powoduje niedopuszczalność odczytania takiego protokołu na rozprawie i tym samym okoliczności w nim

²¹ Wyrok SA w Katowicach z dnia 8 kwietnia 2009 r., II AKa 69/09, KZS 2009, Nr 9, poz. 80.

²² J. Gurgul, *Osobowe aspekty oględzin miejsca i zwłok*, WPP 2002, nr 3, s. 85.

²³ P. Hofmański (w:) P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, t. I, Warszawa 2004, s. 895.

²⁴ T. Grzegorzcyk, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Zakamycze 2005, s. 542.

²⁵ J. Gurgul, *Standardy postępowania dla kierujących oględzinami miejsca zdarzenia. Próba komentarza*, cz. II, Prok. i Pr. 2000, nr 11, s. 119.

²⁶ Wyrok SA w Lublinie z dnia 21 września 2004 r., II AKa 135/04, OSN Prok. i Pr. 2006, nr 1, poz. 33.

zawarte nie mogą stanowić podstawy rozstrzygnięcia sądu. Wszelako każda osoba biorąca udział w czynności procesowej ma prawo zgłosić zarzuty co do treści protokołu, które muszą zostać do niego wciągnięte i to z oświadczeniem osoby wykonującej²⁷.

Prokurator i lekarz podczas dokonywania oględzin powinni ze sobą ściśle współpracować. Nie mogą oni w dokonywanych przez siebie czynnościach zastępować siebie nawzajem. Słusznie zatem podnosi się w literaturze, że nawet gdyby prokurator miał dyplom lekarski, to i tak miałby obowiązek powołać do czynności związanych z oględzinami także lekarza. Organ procesowy nie może być specjalistą sam – sobie zarówno w sferze wiedzy prawniczej, jak i w sferze medycyny sądowej. Podobnie lekarz nie może działać w zastępstwie organu procesowego w dokonywaniu czynności procesowych, jakimi niewątpliwie są oględziny i otwarcie zwłok²⁸.

STRESZCZENIE

Przedmiotem rozważań w niniejszym artykule są praktyczne aspekty roli prokuratora w czynnościach procesowych, jakimi są oględziny i otwarcie zwłok.

Jeżeli zachodzi podejrzenie przestępnego spowodowania śmierci, przeprowadza się oględziny i otwarcie zwłok (art. 209 § 1 k.p.k.). Oględzin zwłok dokonuje prokurator, a w postępowaniu sądowym sąd z udziałem biegłego lekarza, w miarę możliwości z zakresu medycyny sądowej (art. 209 § 2 k.p.k.). Otwarcia zwłok dokonuje biegły w obecności prokuratora lub sądu (art. 209 § 4 k.p.k.).

Połączenie przez ustawodawcę oględzin i otwarcia zwłok funkcjorem zdaniowym „i” w praktyce pociąga za sobą wiele problemów, ponieważ z literalnego brzmienia przepisu wynika, że obecność prokuratora jest obowiązkowa zarówno przy oględzinach, jak i otwarciu zwłok.

W praktyce zdarza się, że oględziny i otwarcie zwłok przeprowadza się pod nieobecność prokuratora. Niewątpliwie taka praktyka jest sprzeczna z przepisami procedury karnej, uważam jednak, że brak prokuratora nie powinien „hamować” przebiegu procesu.

Pojęcia „obecność prokuratora” i „branie czynnego udziału” również budzą wiele kontrowersji, gdyż „obecność” jest stanem bierności, natomiast „branie czynnego udziału” łączy ze sobą szeroko rozumianą aktywność.

W wypadkach niecierpiących zwłoki oględzin dokonuje Policja z obowiązkiem niezwłocznego powiadomienia prokuratora (art. 209 § 2 k.p.k. *in fine*), dlatego też wyraźnie podkreśliłem, że ogromne znaczenie ma współpraca prokuratora z organami Policji przez cały czas trwania procesu, a także jest ważne, by prokurator posiadał minimum wiedzy z zakresu medycyny sądowej i kryminalistyki.

²⁷ Wyrok SA w Lublinie z dnia 11 maja 2004 r., II AKa 101/04, OSN Prok. i Pr. 2005, nr 1, poz. 23.

²⁸ M. Kulicki, *Kryminalistyka. Wybrane zagadnienia teorii i praktyki śledczo-sądowej*, Toruń 1994, s. 29–30.

SUMMARY

The article discusses the practical aspects of the prosecutor's role in pre-trial procedures such as an external and internal post-mortem examination.

In case of a suspicion of a criminal cause of death an external and internal autopsy is performed (Article 209 § 1 of the Penal Proceeding Code). An external autopsy is performed by a prosecutor, and in a judicial proceeding by a court in the presence of an expert pathologist, if possible a forensic specialist (Article 209 § 2 of the Penal Proceeding Code). An incision can be made by an expert pathologist in the presence of a prosecutor or a court (Article 209 § 4 of the Penal Proceeding Code).

Linking an external autopsy with an internal one by the legislator's use of a grammatical linker 'and' practically leads to many problems because the literal wording of the provision suggests that the presence of a prosecutor is compulsory both during an external and internal autopsy.

In practice, it happens that an external and internal autopsy is performed in the absence of a prosecutor. Undoubtedly, this practice is contrary to the provisions of the penal proceeding. However, I think that the absence of a prosecutor should not 'impede' the proceeding.

The concepts of 'the presence of a prosecutor' and 'taking active part' also involve a lot of controversy because 'presence' is a state of passivity and 'taking active part' means extensive activeness.

In urgent cases, an external autopsy is performed by the police who are obliged to notify a prosecutor promptly (Article 209 § 2 of the Penal Proceeding Code *in fine*). Therefore, I highlight the great importance of cooperation between the police and a prosecutor throughout the whole proceeding and that it is also crucial for a prosecutor to have minimum knowledge of forensic medicine and forensic science.